

var den fullstendige mangelen på copyright-beskyttelse, det store omfanget på piratutgaver og de ulike boktrykkernes avgjørende betydning for det ferdige resultatet. Bjerring Hansen dokumenterer hvordan alle disse faktorene kom til å spille en viktig rolle i den tidlige publikasjonshistoria til tekstene om Peder Paars. Faktisk ble den første komplette utgaven med fire deler, forvirrende under navnet "Tredie Edition", utgitt som forfatterens mottiltak mot piratutgavene.

Denne publikasjonen gir også viktig kunnskap om hvordan Holberg selv framstod som forlegger for sine egne tekster. I et forretningsbrev fra desember 1720 til krigsbokholder Hagen i Trondheim gjør Holberg detaljert rede for hvordan verket skal distribueres: Hagen blir bedt om å skaffe abonnenter som skal betale før verket blir trykt. På denne måten fikk Holberg kontroll over sine egne skrifter og kunne også sikre at de intenderte leserne også ble tekstens faktiske lesere (s. 183). En detaljert gjennomgang av klagen mot Holbergs *Sandferdig Ny Wiise* gir ny innsikt i leser- og sjangerforventningen til de empiriske leserne av Holbergs tidlige skrifter mange år før for eksempel den litterære romanen framstod som etablert sjanger på bokmarkedet. Hva betød ord som "sandferdig" og, for andre dels vedkommende, "historie" som varedeklarasjon i en slik historisk sammenheng? Historikeren Grams detaljerte imøtegåelse av at første del skulle være sannferdig, førte i sin tur til at Holberg utstyrte verket med detaljerte fotnoter for å gjøre narr av en slik pedantisk lærdomskultur.

Bokhistorikere er opptatt av materielle uttrykk, også av skrifttyper. I et interessant kapittel om striden mellom fraktur og antikva, viser forfatteren at fraktur eller gotisk skrift i den grad dominerte det som ble utgitt på dansk fram til et godt stykke ut på 1800-tallet at leserne hadde store problemer med å lese latinske bokstaver. I nyere tid har dette forholdet blitt snudd på hodet. Da Carl S.

Petersen valgte å bruke frakturskrift på den vitenskapelige praktutgaven av Holbergs samlede verker som utkom fra 1913, var det i seg selv et uttrykk for intendert utidsmessighet og elitisme (s. 34–35). Mot slutten av boka undersøker Bjerring-Hansen Holbergs plass i den danske litterære kanon og argumenterer overbevisende for at den egentlige Holbertida, den tida Holberg ble mest lest og utgitt, var i 1835–1845 (s. 264). *Ludvig Holberg på bogmarkedet* formidler ny kunnskap på en forståelig måte. Boka framstår allerede som et verk som framtidig forskning verken på Holbergs forfatterskap eller på 1700-tallets bokhistorie kan se bort fra.

Rolv Nøtvik Jakobsen

Gustav Björkstrand, *Jacob Tengström: universitetsman, kyrkoledare och nationsbyggare*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 772 (Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2012). 558 pp.

Med tegelstenen *Jacob Tengström: universitetsman, kyrkoledare och nationsbyggare* har Gustav Björkstrand skrivit en gedigen och heltäckande biografi över en kyrkans och universitetets man i händelsernas centrum. Med detta arbete i klassiskt empirisk tradition fylls onekligen en kunskapslucka i det sena 1700-talets och tidiga 1800-talets historia.

För den som inte känner till Gustav Björkstrand sedan tidigare kan berättas att han är professor emeritus i teologi och tidigare biskop i Borgå stift i Finland. Under flera decennier har Björkstrand ägnat sig åt kyrkohistorisk forskning. Bland hans tidigare verk om Jacob Tengström kan nämnas: *En kyrkolag i samklang med tidens verkliga behov: den av ärkebiskop Jacob Tengström ledda kyrkolagskommitténs försök att utforma en ny kyrkolag för Finland i komparativt perspektiv* (2007) och *Försök till ny redaction af kyrko*

lag för Finland: en källkritisk utgåva av ärkebiskop Jacob Tengströms kyrkolagsförslag 1825 och 1829 jämte Förslag till ny Prestvalsförordning i Finland (1998).

Jacob Tengström (1755–1832) är en intressant person väl värd att uppmärksamma, inte minst därför att ett dramatiskt skede i Sveriges och Finlands historia speglas i honom och hans verksamma liv. Det är knappast överord att hävda, att Tengströms inflytande på den kyrkliga och politiska utvecklingen i hög grad bidrog till att säkerställa såväl den evangelisk-lutherska tron i storfurstendömet Finland som Finlands autonomi inom det ryska imperiet. Tengström hade många strängar på sin lyra och räknas som både barnlitteraturens och den praktiska teologins fader i Finland. Han brukar också betecknas som en av sin tids främsta historiker.

Björkstrand syfte är att teckna den helhetsbild av Tengström som hittills har saknats. Han vill måla ett porträtt, där han tar fasta på de utmärkande personlighetsdragen. Jacob Tengström framstår därvidlag som en på många sätt tidstypisk 1700-talspräst: förnuftig, pragmatisk och balanserad. Personligen älskvärd, men känslig och något konfliktradd vid möten öga mot öga, något som inte hindrade att han samtidigt var både äregirig och handlingskraftig. Med en något anakronistisk term framtonar Tengström i biografien som en i hög grad flexibel person. Det är betecknande att denne finner det vara av mindre vikt under vilken furste han tjänar, så länge fred och välstånd råder i landet. Denna pragmatiska inställning innebar också att Tengström kunde ta kontakt med kejsaren Alexander I mitt under brinnande krig 1808 och inleda samarbete med fienden. Utifrån ett samtidsperspektiv kan detta knappast betecknas som något annat än landsförräderi, även om historien visade att hans handlande i det långa loppet gynnade Finland.

Jacob Tengström föddes år 1755 i Gamla Karleby i Österbotten, familjen tillhörde en prästsläkt med rötter i Västergötland. En nära

släkting var Anders Chydenius, som kom att ha betydelse för såväl Tengströms tidiga intresse för ekonomi som för hans anammande av upplysningsidealen. Efter studier i ekonomi och vittherhet vid Kungliga akademien i Åbo öppnade den tjugoårige Tengström en skola för gossar i hemstaden Gamla Karleby, där han undervisade i moderna språk, geografi och historia. Efter en tid återvände Tengström dock till Åbo och disputerade på en egenhändigt skriven docentavhandling: "Om och i vilken mån dödsstraffet överensstämmer med naturrätten". Tengström argumenterade där för att endast brott som hotade statens säkerhet skulle bestraffas med döden, i övrigt borde dödsstraffet ersättas med livstids fängelse. Tengström kan generellt betecknas som en typisk konsekvensetik, det centrala för honom var hur skadliga brotten var för staten.

Överlag var Jacob Tengström en mångsidigt begåvad person, verksam inom ett brett fält. Efter en kort tid som docent vid akademien i Åbo tillbringade han några avgörande år i slutet av 1770-talet och början av 1780-talet i Sverige, där han kom in i de kulturella kretsarna och blev flerfaldigt belönad av Vitterhetsakademien. I tragedin *Zelis*, som Tengström skrev vid denna tid, berör han ett ämne som föregriper hans förhållningssätt under 1808–1809 års krig: prisandet av den segerrike härskarens (Alexander den store) ädla mildhet mot de besegrade.

Efter återkomsten till Åbo slog Tengström in på den teologiska banan och disputerade under hösten 1783 på en avhandling om Kristi ställföreträdande lidande. Tengströms tes sammanfattas av Björkstrand på följande sätt: "Kristus har dött för alla, och genom sin död försonat hela människosläktets synder samt åt detta förvärvat syndernas förlåtelse utan dess egen förtjänst" (s. 56). Således en oantastligt luthersk ståndpunkt, som Tengström argumenterade för med stöd av både gamla och nya testamentet.

Någon utpräglad ortodox teolog var Tengström dock inte, varken vid denna tid eller senare. Han påverkades tidigt av samtidens neologi och intog under hela livet en förmedlande ståndpunkt mellan gammalt och nytt. Tengström menade att arvsyndsläran borde avskaffas, men var som predikant föga kontroversiell. Han undvek helt enkelt att predika över vad han betraktade som överspelade eller mindre viktiga ämnen, såsom arvsyndsläran och underberättelserna. Även sakramenten hörde till de ämnen Tengström sällan berörde.

Betecknande för Tengström är även att han såg fursten, och inte, som normalt inom svenska kyrkan, ärkebiskopen, som kyrkans överhuvud. Prästen var för Tengström i tidstypisk anda i första hand en ämbetsman med statens bästa för ögonen. På vårvintern 1803 utnämnde Gustav IV Adolf Tengström till biskop i Åbo. En tid av praktisk och reforminriktad verksamhet vidtog nu för Tengströms del. Han lade ned åtskillig tid på förslagen till ny psalmbok och kyrkohandbok, och reformerade präst- och lärarutbildningen. Från och med 1808 bedömde Tengström skilsmässan mellan den västra och den östra riksdelen som ett politiskt faktum, och inledde, för att göra det bästa av situationen för sin egen, den evangelisk-lutherska kyrkans och Finlands del, ett samarbete med den ryska ockupationsmakten, som kom att ge honom ett avgörande politiskt inflytande under de följande decennierna.

Inom idé- och lärdomshistorisk forskning brukar man av ålder tala om de vetenskapliga dygderna *lärdom och inlevelse*. Även om Gustav Björkstrand själv inte är idéhistoriker är hans Tengström-biografi skriven i denna tradition och baserad på ett digert empiriskt material. Varken på Björkstrands lärdom eller hans inlevelseförmåga finns det något att anmärka. Läsaren anar att det finns en valfrändskap mellan författaren och hans forskningsobjekt. Det faktum att de båda varit verksamma och gjort karriär inom samma områden: kyrkan, universitetet och politiken, förstärker sannolikt

detta drag. Ibland skulle jag önska ett litet mer kritiskt och distanserat förhållningssätt till föremålet för biografien från författarens sida. Sammanfattningsvis vill jag dock framhålla att Gustav Björkstrand kröner sin mångåriga bekantskap med biskops- och professorskollegan Tengström med ett imponerande verk.

Anna Lindén

Philip Ford, Jan Bloemendal & Charles Fantazzi (eds.), *Brill's Encyclopaedia of the Neo-Latin World*, vol. I: *Macropaedia* and vol. II: *Micropaedia* (Leiden: Brill, 2014). xliii + xv + 1,245 pp.

Neo-Latin Studies, or studies of the Latin language as it was used from the Renaissance onwards, has established itself as a vibrant sub-discipline of Classical Philology. Whereas most Latin language courses still focus on Cicero, Caesar, Virgil, Horace and their contemporaries, especially over the last half-century an increasing amount of research has been directed towards later periods, where the supply of un- (or at least under-)explored texts, themes and authors is still abundant. Neo-Latin scholars would initially fish in the very earliest early modern period, where great masters like Petrarch, Lorenzo Valla and Erasmus of Rotterdam yielded – and indeed still yield – massive ‘catches’. In recent decades, however, the net has been cast far wider, both chronologically and in terms of genres.

What, then, is the scope of Brill's new *Encyclopaedia*? In essence, it aims to cover no less than the state-of-the-art of the entire field of Neo-Latin studies, as seen through the lenses of eighty individual scholars. Whereas the *Macropaedia* treats broader questions in depth (60 entries, 940 pages in total), the *Micropaedia* (145 entries, 326 pages) provides dense information on more limited subject matters such as individual authors, countries or gen-